Szávai János

Európa és Trianon

Meggyőződésem, hogy lehetett volna másképp. Hogy okosabb politikával nem került volna Magyarország olyan megalázó helyzetbe, mint amilyenbe került, amikor az Apponyi Albert vezette delegáció aláírta Versailles-ban, a Trianon palotában az ország területének két-harmadát elcsatoló békeszerződést. Szent István a római kereszténység választásával egyértelműen a Nyugathoz kötötte a magyarságot. A történelem fordulatai azonban ezt a kötődést folyton folyvást megkérdőjelezték. De belülről is megszólaltak olykor olyan hangok, melyek a keleti eredetet emlegették, kelet felé fordulást szorgalmaztak, keleti nyitást javasoltak.

A magyarságnak önmagáról kialakított képénél nem kevésbé fontos a magyarság külföldi képe, az, ahogyan országunkat nyugaton vagy keleten látják. Ez a kép ezer év óta folyton változik. A tizedik század nyugaton portyázó lovas magyarjait, akik 933-ban Augsburgnál, azután 955-ben Merseburgnál alulmaradtak a nyugati páncélos lovasokkal szemben, igazából zsákmányra éhes rablóbandának tekintették. Szent Istvánnal fordult a kocka, a római kereszténység választása, majd a dinasztikus házasságok, mint például bajor Gizella frigye az első magyar királlyal, jóval kedvezőbbre rajzolták át a képet. Ennek megfelelően alakultak a középkorban a magyar–francia kapcsolatok is. A honfoglalástól a huszadik század végéig öt nagy korszakot különböztetnék meg e tekintetben. A természetesen s nagyon jól alakuló középkori kapcsolatok után Mohács következett, s azután az érintkezés majdnem teljes megszűnése. A szabadságharc és a kiegyezés után, ha a politikában nem is, de a kultúra területén újból reményteljes évtizedek következtek. Ennek vetett véget a világháború, majd Trianon. Az újabb és egyértelműen kedvező fordulat 1989–1990-ben következett be, ennek szimbolikus, de egyúttal konkrét jelzése az 1991-ben megkötött barátsági szerződés, az első a két nemzet történetében.

Az első középkori kapcsolatok egyháziak. Levélváltás a pécsi és a chartres-i püspök között 1020-ban, ugyancsak levélváltás Szent István és Odilon, Cluny főapátja között 1031-ben, majd bencések, ciszterciták, azután premontrei szerzetesek letelepülése Magyarországon a 11. századtól fogva. S ami vele jár, építkezések. Maguk a ciszterciek nem kevesebb, mint tíz apátságot alapítottak az országban. Jelentősek a dinasztikus kapcsolatok is. II. András, aki 1217-ben csatlakozott a szentföldre

tartó hadakhoz, francia feleséget választott, Yolande Courtenay-t, III. Béla pedig, aki kétszer nősült, mind kétszer francia nőt vett el, Anne Chatillont, majd Marguerite de Capet-t. Másrészt, Gábriel Asztrik könyvéből tudjuk, a 13. századtól kezdve egészen Mohácsig egy egész sor magyar tanult a párizsi Sorbonne-on – csak 1494 és 1524 között negyvennégyen –, s az ott végzettek többsége vezető pozícióba került, amikor hazatért. Mohács, André Malraux mondja ki nyomatékosan, nem csak magyar, hanem európai tragédia is volt. Van Mohács előtt és van Mohács után. Csekély vígasz, hogy Mohács nyomában egy újabb sztereotípia jelent meg: a keletről nyomuló hódítókkal szembeszálló Magyarországot a kereszténység védőpajzsaként tisztelték Nyugat-Európában.

A török hódoltság, majd a Habsburg uralkodók megválasztása, lehetetlenné tette a politikai kapcsolatokat. A menekülő Rákóczit ugyan befogadta a francia uralkodó, de pártfogója, XIV. Lajos halála után a fejedelem Törökországba kényszerült. A reformkor nagyjai lelkes olvasói voltak Guizot, Michelet és Tocqueville műveinek, de politikai kapcsolatok nem jöhettek létre. Így hiába küldi Kossuth Lajos Párizsba egyik legközelebbi hívét, Teleki Lászlót, mivel a franciák nem ismerték el kormányát, nem követnek, csak különmegbízottnak tekintik.

De 1848-49 mégis nagy hatással volt a franciákra. Rendkívül előnyös kép alakult ki Magyarországról 1848-49 után; általános volt, mondhatni, a Habsburgokkal ujjat húzni merő magyarok iránt érzett rokonszenv. Ezért lehetett elképesztően népszerű író Franciaországban Jókai Mór, ezért válhatott kiemelkedő népszerűségű festővé Munkácsy Mihály. A századvégen, a századfordulón azonban lassan módosulni kezdett ez a minden tekintetben kedvező kép. Az ezredfordulót fényesen megünneplő ország mintha megfeledkezett volna arról, hogy lakosságának közel a fele nem magyar. A kiegyezésből kimaradt csehek, az Erdélyben mind számosabb románok mozgolódásának legfőbb színtere Párizs, amely ebben az időben – amint egy francia történész frappánsan megfogalmazta – a középeurópai népek kulturális fővárosa. A magyaroké is, amint Ady, Rippl-Rónai, Czóbel, Illyés, Márai példája mutatja, de a magyar politikai osztály nem észlelte a széljárás lassú megfordulását.

Franciaországban a vezető történészek véleményformálók is egyben, tanítványaik sokszor vezető külpolitikai pozícióba kerülnek, álláspontjuk meghatározó fontosságú lehet bizonyos helyzetekben. Az elzászi Louis Eisenmann az Osztrák-Magyar Monarchiáról írta 1904-ben megvédett nagydoktori disszertációját. A francia egyetemi rendszerben egy ilyen disszertáció több éves elmélyült munkát jelent, s egy nagy terjedelmű, ebben az esetben több mint hatszáz oldalas munkát. A németet

anyanyelvi szinten beszélő Eisenmann csehül és magyarul is megtanult, hogy minél több forrásmunkát áttekinthessen, s így a háború kitörésekor már kétségkívül ő volt a közép-európai téma legjelentősebb francia szakértője. Többször járt Magyarországon, s a magyar történészek közül az akkoriban vezető szerepet játszó, pozitivista Marczali Henriket tekintette mesterének.

A huszadik század elejétől fogva Kont Ignác tartott a Sorbonne-on magyar irodalmi előadásokat. Hivatalos minisztériumi kiküldött is volt ugyanakkor, ő folyósította az ösztöndíjat a Párizsban tanuló magyar diákoknak. Szabó Dezső számol be róla önéletírásában, az *Életeimb*en, hogy Kontnak az egyetemen nem volt különösebb sikere, a téma, amiről előadott: Petőfi forradalmi költészete, aligha érdekelte a francia hallgatókat. Így óráit szinte kizárólag azok a magyar diákok látogatták, írja némileg rosszmájúan a maga is ösztöndíjasként Párizsban tanuló Szabó, akik tőle vették föl járandóságukat. 1912-ben, Kont halála után, Louis Eisenmann folytatta a magyar egyetemi előadásokat. De Eisenmann a háború kitörésekor egyértelműen a csehek oldalára állt, amiben alighanem nagy része volt a magyar Kultuszminisztérium ügyetlenkedésének. Semmit sem tettek azért, hogy Eisenmannt megnyerjék, holott valószínűleg lett volna rá esély. Az Eötvös Collegiummal szorosan együttműködő École Normale Supérieure tanáraként rokonszenvezett ugyanis a magyarokkal. A Toursban ösztöndíjas Gyergyai Albert, akit a világháború kitörésekor a hatóságok Franciaországban tanuló több társával együtt egy atlanti-óceáni szigetre internáltak, arról számol be 1917 januárjában az Eötvös Collegium igazgatójának küldött levelében: az École Normale Supérieur két tanára, Coulet és Eisenmann hathatós közbenjárásának köszönthetik, ő és magyar társai, hogy viszonylag kedvezően bántak velük a táborban. Gyergyai levelezett Eisenmannal, Eisenmann segített a magyaroknak, holott akkor már egyértelműen a csehek ügyét támogatta. Vagyis hathatósan hozzájárult ahhoz, hogy a trianoni békeszerződés olyan legyen, amilyen lett végül, hogy a diktátum számos magyar lakta területet is az utódállamoknak juttatott, hogy a magyar ajkú lakosság egyharmada az új határokon kívül rekedt.

Tudjuk, hogy Eduard Beneš, aki a világháború éveiben Párizsban lakott, minden délután benn ült a vezető francia napilap, a *Le Temps* szerkesztőségében, és újságíró barátaival együtt elemezte a napi eseményeket. Nyilvánvalóan a magyarság szempontjából kedvezőtlen módon. A francia külügyminisztériumban ebben az időben formálódott meg a kisantant gondolata. Az emberi jogok eszméi, melyek az uralkodó ideológiát nagyban meghatározták, egy teljességgel másféle békeszerződést

sugallhattak volna. Igaz, az önrendelkezésnek mint alapeszmének a középpontba állítása mindenképp megkövetelte a kisantant államok létrehozását. De nem úgy, ahogyan a békeszerződés értelmében történt, az eredeti eszme szerint a magyarok lakta területeknek meg kellett volna maradniuk magyar területeknek. De az eszmék fokozatosan háttérbe szorultak, így a határok megrajzolásakor a puszta hatalmi érdekek, a pőre gazdasági szempontok döntöttek. Az a néhány diplomata – többek közt Maurice Paléologue –, aki a magyarok számára méltányosabb megoldást szeretett volna, háttérbe szorult, nem hallgatták meg őket, így végül a keményvonalasok durva terve vált valóra a békeszerződések megfogalmazásakor.

A Trianon utáni Magyarország külpolitikáját így szükségképen a revízió vágya s a revízió lehetetlensége vezette, ami végül a Trianonnál is gyászosabb, ezúttal a Szovjetunió által diktált 1947-es párizsi békeszerződéshez vezetett. 1990-ben, amikor megkezdődött az első világháború után kialakult határrendszer fellazulása, nem kerülhettük el a magyar határok kérdésének a felvetését sem. Mitterrand elnök, aki tisztában volt a középeurópai régió problémáival, egy 1991-es konferencián kijelentette, hogy „Trianon igazságtalan volt, de most a határok átrendezése éppolyan igazságtalan volna."

A francia történelemszemléletet sokáig a németellenesség határozta meg. Három háborúban voltak ellenfelek a franciák s a németek. Maupassant írásaiból, többek közt a híres *Gömböc*ből tudjuk, hogy az 1870-es vereség és a porosz megszállás milyen mély indulatokat keltett a lakosság szinte minden rétegében. Elzász és Lotaringia elvesztése nyomán a revizionizmus uralkodó eszmévé vált az első világháború előtti években. A leegyszerűsítő propagandában Magyarország mint a Habsburg birodalom része s így a németek szövetségese jelent meg. Kosztolányi Dezső remek novellájában, a *Cseregdi Bandi Párizsban 1910-ben* című̈ben, a Párizsba utazó joghallgató képtelen elmagyarázni az útlevelét ellenőrző határőrnek, hogy ő nem osztrák, hanem magyar; az előítélet aligha legyőzhető. Amint egy másik, nem irodalmi példa is mutatja. Yves de Daruvár francia anya és magyar apa gyermeke. Daruvár részt vett az Ellenállásban, de Gaulle híveként harcolt Észak-Afrikában, utóbb Leclerc tábornok segédtisztjeként Párizs felszabadításában is fontos szerepet játszott. 1945 után pedig magas rangú közhivatalnokként, egy ideig gyarmati kormányzóként szolgálta Franciaországot. Nehéz élete volt, az apa hamar elhagyta családját, így a gyermek Daruvár az 1920-as évek elején anyjával együtt Franciaországba került. Az iskolában, ahogyan nekem mesélte, hamar kellemetlen

csúfnevet kapott; osztálytársai autruche-nek, azaz struccnak nevezték, de nem külső megjelenése, hanem származása okán: az autruche szó az osztrák, franciául autrichien eltorzítása. Hiába magyarázta, akárcsak Cseregdi, hogy ő nem osztrák, hanem magyar, a csúfolódók szerint a kettő közt nincsen különbség, osztrák–magyar egyre megy.

Kivételt csak a kultúra, a szellem világa jelentett. Illyés Gyula bejáratos a szürrealisták társaságába, közülük többeket barátjának mondhat. André Malraux, ugyancsak Illyés ifjúkori kapcsolata, az európai civilizáció problémáit tárgyaló könyvében hosszan elemzi Mohács tragédiáját; tudja pontosan, mit jelentett az a tragikus csata Európa számára. Ott vannak a képzőművészek, Munkácsy Mihálytól egészen Vasarelyig és tovább, azután a muzsikusok, Reményi Józseftől egészen Végh Sándorig, s ott van, mindenekelőtt Bartók Béla, akinek az elismerése, elfogadottsága, nagysága összekapcsolódik Magyarország elismerésével.

A második világháború után megkezdődik a német-francia közeledés. Az elzászi származású Robert Schuman erőfeszítései beindítják azt a folyamatot, amely azután Konrad Adenauer és Charles de Gaulle révén valóságos szövetséggé teszi Franciaországot és a Német Szövetségi Köztársaságot. Az alakuló új Európa motorja ez a szövetség, a személyek cserélődnek, de Gaulle után Pompidou, majd Giscard d'Estaing, utána Mitterrand, a másik oldalon pedig Brandt, utána Schmidt, majd Helmut Kohl, de az együttműködés marad. Ami azt is lehetővé teszi, hogy a demokráciához visszatérő Magyarország végre a politikai szférában is olyan szintre emelheti a kapcsolatokat, mint amilyen az addig a szellemi szférában volt.

De az a trauma, amit Trianon jelentett, minden új nemzedékkel újra és újra feléled. Egy fontos magyar politikus, amikor először járt Párizsban, arra kért, ez már 1997-ben történt, hogy kísérjem el Versailles-ba: azért megyünk el oda, magyarázta, hogy végre lehugyozhassa a Trianon palotát. Vajon Jean-Paul Sartre gesztusa ihlette meg? Sartre ugyanis elment Bretagne-ba, hogy ott lehugyozza a vén reakciós, ahogyan ő nevezte, Chateaubriand sírját. Sartre élettársa, Simone de Beauvoir meséli el emlékezésének második kötetében a bizarr jelenetet. Sartre-nak aztán utánzói is akadtak: Eduardo Labarca chilei író a legnagyobb délamerikai író, Jorge Luis Borges sírjánál könnyített magán. Mert hogy Borges szóba állt, mondja Labarca, a véres kezű chilei diktátorral, Pinochettel. A kultikus szerző, Boris Vian pedig Köpök a sírotokra címet adta egyik népszerű regényének.

Versailles-ba végül nem mentünk el. Az infantilis gesztus elmaradt. De tehetne vajon egy ilyen gesztusnál többet egy magyar politikus? Gondolom, tehetne. De ahhoz több türelemre, több megfontoltságra, több gondolkodásra volna szükség. A történelem ismeretére. Olyanféle tudásra, amely végre nem az *extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita* folyton csődöt mondó premisszájából kiindulva építi föl magát. Amely képes egy reális koncepció kidolgozására.

Részlet a szerző A követ minden követ követ
című készülő könyvéből